

Василь ФУТАЛА,

*доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vfutala@ukr.net*

ДІЯЛЬНІСТЬ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ТОВАРИСТВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1920–1930-Х РР.: СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Проаналізовано праці сучасних українських і польських істориків, що висвітлюють культурно-освітній рух українців у Польщі протягом 1920–1930-х рр. Автор виділив основні напрями досліджень, підбив підсумки вивчення теми та визначив питання, що потребують додаткового пошуку.

Ключові слова: історіографія, товариство «Просвіта», Українське педагогічне товариство «Рідна школа», «Рідна хата», Західна Україна.

Лит. 28.

Vasyl FUTALA,

Doctor of History, Professor of Ukraine Modern History Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) vfutala@ukr.net

CULTURAL AND EDUCATIONAL ASSOCIATIONS ACTIVITY OF WESTERN UKRAINE IN 1920–1930'S.: CONTEMPORARY RESEARCH AND INTERPRETATION

The contemporary Ukrainian and Polish historians works are analyzed, dedicated to Ukrainians cultured-educational movement in Poland during the 1920–1930's. The author selected research works basic directions, summed up this study results and identified issues that require additional search.

Key words: historiography, «Prosvita» association, ukrainian pedagogical association «Native School», «Ridna Hata», Western Ukraine.

Ref. 28.

Васи́лий ФУТАЛА,

доктор исторических наук, профессор кафедры новой и новейшей истории Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) vfutala@ukr.net

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КУЛЬТУРНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИХ ОБЩЕСТВ ЗАПАДНОЙ УКРАИНЫ В 1920–1930-Х ГГ.: СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Проанализированы работы современных украинских и польских историков, освещающие культурно-просветительское движение украинцев в Польше на протяжении 1920–1930-х гг. Автор выделил основные направления исследований, подвел итоги изучения темы и определил вопросы, требующие дополнительного поиска.

Ключевые слова: историография, общество «Просвіта», Украинское педагогическое общество «Рідна школа», «Рідна хата», Западная Украина.

Лит. 28.

© Футала В. Діяльність культурно-освітніх товариств Західної України у 1920–1930-х рр.: сучасні дослідження та інтерпретації

Постановка проблеми. Важливою складовою частиною суспільного життя українців у міжвоєнній Польщі була діяльність культурно-освітніх самоврядних організацій – «Просвіта», Українське педагогічне товариство (УПТ) «Рідна школа», «Рідна хата» та ін. Забезпечуючи гармонійний і всебічний розвиток громадянства, вони сприяли формуванню національної еліти з державницьким мисленням, обґрунтуванню ненасильницьких підвалин національного державотворення. Звернення до цієї важливої сторінки вітчизняної історії має не тільки пізнавальне, але й практичне значення. Адже досвід недалекого історичного минулого є повчальним для сучасних українських політиків і громадських діячів у справі розбудови демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Порушена проблема має велику бібліографію, але в історіографічному аспекті перебуває на початковій стадії вивчення. Сучасні дослідники І. Зуляк [7] і Б. Савчук [17] зробили спробу узагальнити науковий доробок своїх попередників. Так, перший автор поставив завдання (яке невдовзі в основному виконав) предметно вивчити діяльність «Просвіти» у міжвоєнний період, що, безумовно, сприятиме глибшому засвоєнню особливостей культурної праці товариства, дозволить розкрити процес відновлення, формування і поступу інституції, узагальнити досвід, нагромаджений нею, з метою його використання на сучасному етапі. Другий автор також слушно наголошує, що в умовах незалежної України необхідно пропагувати такі виправдані часом демократичні засади діяльності масових добровільних об'єднань, як аполітичність, понадстановість, понадконфесійність та ін. Тим не менше, можемо ствердити, що на сьогодні немає підсумкової роботи, у якій були б відображені не тільки напрями наукових студій, а й здобутки всіх дослідників цієї проблематики, у т.ч. й названих авторів історіографічних розвідок і представників зарубіжної історичної науки.

Мета статті – виявити тенденції вивчення діяльності культурно-освітніх організацій західних українців у міжвоєнній Польщі, показати персональний внесок учених у дослідження проблеми та визначити коло питань, що потребують поглиблених наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Перші публікації з історії «Просвіти» з'явилися у періодичній пресі вже у 1988 р. Причому потік статей наростав із року в рік. Свого апогею він сягає 1993 р., коли йшла активна підготовка до відзначення 125-річчя культурно-освітньої організації. Багато обласних і районних газет на той час вже мали спеціальні рубрики, де висвітлювалися історичні та сучасні проблеми розвитку просвітянського руху. В 1992–1993 рр. у Львові, Івано-Франківську та інших містах відбулися науково-теоретичні конференції, спеціально присвячені історії Товариства, та інші заходи, де це питання порушувалося у зв'язку з актуальними проблемами української минувшини. Однією з перших спроб показати історію національної інституції від часу її виникнення до сьогодення стало видання «Нарису історії «Просвіти» за редакцією І. Мельника, чим було започатковано «Популярну енциклопедію «Просвіти». Праця приваблює головно тим, що містить біографічні дані про керівників інституції та багато інших довідкових матеріалів. Щодо самого змісту, то історія Товариства до 1939 р. висвітлюється досить однобічно і фактично зводиться до його видавничої діяльності. Саме таке спрямування мають публікації А. Середяк [18] про розвиток просвітницького руху в Галичині міжвоєнного періоду.

До ювілею «Просвіти» вийшла книга Ж. Ковби [8], яка отримала схвальні відгуки серед широкого читацького загалу. Авторка намагалася охопити всі сфери діяльності Товариства в Галичині за 70-річний період його існування, що практично неможливо

у невеликій за обсягом праці. Тим не менше, це дослідження не позбавлене науковою новизни, зокрема, нестандартних оцінок-висновків. Варто погодитися із твердженням Ж. Ковби, що «Просвіта» була школою адміністративної, організаційної праці для тисяч галичан. Вона не лише зберегла авторитет «українського магістрату» часів Австро-Угорщини, але й стала для українців організацією, яку польська влада змушена була трактувати як державну установу [8, 41]. Ще одна особливість книги – її виховне спрямування. Тут міститься заклик до молоді збирати матеріали з історії «Просвіти» у рідному селі чи місті і настанови, як це робити.

Розвиткові видавничої справи організації присвячені «Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): Бібліографічний покажчик» [3] й «Товариство «Просвіта» у Львові: покажчик видань 1868–1939» [19]. Ці праці мають бібліографічно-довідковий характер. Укладачі збірки класифікували видання інституції за таким типом: книжкові, до яких належать і так звані «змішані», періодичні, нотні, образотворчі й картографічні, аркушеві, покажчик альманахів і збірників, серійні. Водночас із поля зору дослідників випала періодика, що видавалася філіями, як-от: «Бюлетин Філії Товариства «Просвіта» в Дрогобичі для читалень «Просвіти» міста й повіту Дрогобич» (1936–1937), «Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші (1936–1939), «Просвітні вісти Філії Товариства «Просвіта» в Перемишлі (1935)».

Заслугове на увагу й спеціальне дослідження М. Люзняка [10], у якому висвітлюється одна з маловідомих сторінок діяльності «Просвіти» – виховання засобами періодики національної свідомості етнічних українців Лемківщини. Авторка довела, що найбільший внесок у розвиток українства краю зробив журнал «Життя і знання», який виходив протягом 1927–1939 рр., а центральною ланкою виховного процесу були місцеві священники.

Корисною є археографічна робота В. Пашука. У книзі «Товариство «Просвіта» у Львові. Статути» він уперше зібрав усі чинні статути Товариства за період 1868–1939 рр. Автор віднайшов у Центральному державному історичному архіві у Львові проекти трьох статутів (один датований 1929 роком, два інші – 1933-ім) і з'ясував, що з об'єктивних причин (з одного боку – певна внутрішня боротьба у самому товаристві, а з другого – наступ польського шовінізму) жоден із них не був прийнятий. Тому шостий за рахунком статут 1924 р. діяв до кінця 1930-х років [20, 5–6].

З нагоди 130-річчя заснування Товариства було видано збірник матеріалів та документів Всеукраїнського Товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, присвячених ювілеєві [15]. Тут розміщено декілька публікацій В. Пашука, які, однак, побудовані на матеріалах діаспорних видань. Ф. Коваль у статті «Просвіта» – «хресна мати» галицької кооперації» [15, 67–70] вказує, що завдяки підтримці української кооперації Товариство стало не лише духовно, але й матеріально багатою організацією, і наводить кількісні статистичні дані щодо розвитку інституції станом на 1938 р. Проте автор мусів би додати, що, незважаючи на підтримку українських кооперативів, фінансове становище цього громадського об'єднання упродовж міжвоєнного періоду було дуже складним, постійно відчувалася нестача коштів, що було однією з причин гальмування розвитку матеріальної бази в цілому.

Дослідженню історії «Просвіти» на Волині поклала початок розвідка рівненського краєзнавця Г. Бухала, що вийшла друком 1993 року [2]. Невдовзі з'явилася непересічна праця Б. Савчука [16], у якій головна увага звернена на 1917–1930 рр. – час виникнення та широкого розвою Товариства у період польської влади. Заслугою автора є те, що він реконструював етапи та особливості просвітянського руху. Легалізувавшись на початку

1920-х років, цей рух досяг свого апогею у 1926–1927 рр. Саме тоді «Просвіта» перетворюється на вагомий фактор національного життя української спільноти. Свідченням об'єктивного підходу до предмета дослідження є те, що автор не схильний прикрашувати культурно-освітній рух у краї. Так, він з'ясував, що живу, систематичну роботу проводили 15–17 відсотків філій. Більше половини осередків з різною інтенсивністю проводили звичайну просвітницьку роботу. Проте чимало (15–20 відсотків) філій існували лише на папері. Роками вони не виказували жодної діяльності, не передплачували українських часописів, не мали книжок [16, 40–41].

Окремі аспекти цього питання описали луцькі історики М. Кучерепа і Р. Давидюк. Так, перший автор на основі матеріалів польських архівів уточнив число осередків і філій «Волинської Просвіти»: станом на 1930 р. їх було 641 із 17760 членами [9, 14]. У дещо категоричній формі М. Кучерепа висловив думку стосовно невдачі об'єднання волинських просвітянських організацій із галицькими. Він вважає, що причиною цього була як певна упередженість галицьких діячів до волинян, так і дії владних структур [9, 13]. Перша причина стає більш зрозумілою у світлі даних, які подала Р. Давидюк: наприкінці 1920-х років більшість «Просвіт» на Волині перебували під впливом лівих сил [5, 26]. Проаналізувавши діяльність проурядових «Просвітянських хат», авторка дійшла висновку: вони не змогли повноцінно замінити заборонені «Просвіти», хоча сприяли збереженню української культури у складних умовах польської дійсності [5, 33].

Варто згадати й інших волинських дослідників, які прагнуть ретроспективно відтворити культурно-освітні процеси у своєму краї. Ще недостатньо вивчену проблему – діяльність товариства «Рідна хата» на Холмщині і Підляшші – порушила Л. Понедельник [12]. Системою аргументів дослідниця показала високу місію національно-патріотичного товариства у справі руйнування польської політики асиміляції українців та повернення українському народові його духовних скарбів. У кандидатській дисертації М. Філіпович [22] реконструйовано цілісну картину функціонування «Просвіти» в Луцькому повіті протягом 1918–1935 рр. Авторка з'ясувала, що на час заборони у 1932 р. осередки Товариства мали понад 3 тис. осіб. Тобто, кількість просвітян становила 2 % від загальної кількості українців Луцького повіту. Господарська діяльність була одним із найслабших місць роботи Луцької «Просвіти». За весь час її існування так і не було забезпечено обладнанням театральні зали, читальні, бібліотеки. Незважаючи на зусилля, більшість філій так і не змогла побудувати народні просвітянські доми. Відсутність коштів перешкоджала Раді Товариства проводити загальні збори, організаційні та благодійні заходи, заснувати власне видавництво [22, 9–10]. Та попри численні труднощі, було сформовано стійкий інтерес до культурних надбань рідного народу [22, 12–13].

Комплексне вивчення не окремих, а всіх діючих на Волині у міжвоєнний період культурно-освітніх організацій здійснила С. Пономаренко. Авторка з'ясувала, що із понад 40 українських об'єднань 28 займалися освітньою та культурно-мистецькою діяльністю. Основою їх поступу стали засади демократизму і націоцентризму, що дало змогу залучити до громадського життя більшість дорослого українського населення краю [13, 7–8].

Розвиток культурно-освітнього руху в Галичині на регіональному рівні досліджують П. Арсенич, О. Максимонько, М. Олійник. У колективній праці «Просвіта Івано-Франківська: минуле й сучасне» вони відтворили історію та основні здобутки філії культурно-освітньої організації у Станиславові за весь період її існування, подали короткі біографічні відомості про видатних діячів «Просвіти» у минулому й тепер [14, 7–82]. Підсумком пошукової роботи А. Грицана стала монографія [4], у якій відтворено

правові, соціально-економічні й політичні аспекти діяльності філій і читалень «Просвіти» на Прикарпатті у міжвоєнний період, показано, як в умовах польської займанщини культурно-освітні осередки намагалися консолідувати націю у боротьбі проти чужоземного поневолення, залучити галицьких українців до просвітньої роботи. Чи не найгострішим було протиборство на ниві культурно-освітньої праці між різними суспільно-політичними силами саме у цьому регіоні. Не випадково Головний відділ «Просвіти» своїм розпорядженням у 1928 р. припинив діяльність 28 читалень Станиславівського воєводства, якими опанували комуністи [4, 100].

Донедавна ще були відсутні синтетичні праці, які б на значному, належним чином опрацьованому джерельному матеріалі розкривали як загальні закономірності розвитку українського культурно-просвітнього руху в цілому, так і його регіональні особливості у міжвоєнне двадцятиліття. Цей вакуум нині великою мірою заповнив І. Зуляк. У фундаментальній монографії [6] він простежив роль просвітніх осередків у контексті реалізації національних прагнень українства. На переконання автора, «Просвіта» перебувала в опозиції до польської влади, але виражала це в ненасильницькій формі діяльності. В історичній літературі нерідко навіюється думка, що на культурно-освітню інституцію переважний вплив мало Українське національно-демократичне об'єднання. Однак І. Зуляк не поділяє такого погляду. Він небезпідставно вважає, що навіть члени Головного відділу, голови філій і читалень представляли різні політичні сили, що свідчило про належність до багатовекторного політикуму, відсутність єдиної політичної орієнтації, яка б об'єднувала Товариство у цілому і його членів зокрема [6, 172]. Привертають увагу ті розділи книги, де автор показує особливості функціонування й структуру Головного відділу «Просвіти», галузевих комісій, кадровий потенціал, зміст і основні форми діяльності. Не можна не погодитися з висновком І. Зуляка, що безперечними здобутками «Просвіти» в громадському житті Західної України стали: створення міцної ідейно-теоретичної основи національно-культурного руху, обґрунтування його конкретних вимог й засад; формування розгалуженої мережі товариства, що сприяло залученню широких верств до участі у його функціонуванні; масове зростання національної свідомості українства; залучення до просвітніх осередків молодого покоління; перетворення українства краю у добре організовану спільноту, яка чітко усвідомлювала національні потреби [6, 560].

Черговим поштовхом до поживлення досліджень з історії «Просвіти» стало відзначення 140-річчя з часу заснування цієї інституції. В опублікованих матеріалах наукових конференцій, що проходили у Львові й Тернополі [11; 21], з'ясовано нові факти про основні ділянки національної праці Товариства, подано відомості про філії, читальні і провідних діячів, показано взаємини «Просвіти» з іншими культурно-освітніми організаціями Західної України.

Позитивної оцінки заслуговують зусилля учених, спрямовані на комплексне вивчення історії Українського педагогічного товариства «Рідна школа». Найбільшу пізнавальну цінність серед значного числа праць, авторами яких є переважно представники педагогічної науки, має монографія Г. Білавич та Б. Савчука [1]. У книзі, яка вводить до наукового обігу маловідомі архівні документи, історичні факти, спогади діячів УПТ, подолано стереотип попереднього висвітлення національної освіти і шкільництва у Галичині, показано діяльність «Рідної школи» у контексті суспільно-політичного розвитку краю, обґрунтовано етапи становлення та ідеологічного й організаційного поступу Товариства. Автори показали, що у 1930-х рр. УПТ досягає найвищого рівня розвитку. У складні часи «пацифікації», коли було ліквідовано понад 30 первинних осередків,

інституція не лише зберігає, а й розвиває свою організаційну структуру: станом на 1939 р. її чисельність, де близько 90 % становило селянство й міщанство, зростає до 105 тис. осіб, об'єднаних у 2074 гуртках (вони діяли у більшій половині галицьких громад) [1, 48–51]. Заслуга Українського педагогічного товариства, як довели учені, полягає в тому, що впродовж багатьох десятиліть воно створювало мережу навчально-освітніх закладів (дошкілля, загальноосвітні, професійні школи, учительські семінарії) – «державу в державі» [1, 197–198].

Варті уваги й інші розмірковування дослідників. В умовах асиміляторської політики польських властей, активного наступу на рідну мову, стверджують вони, УПТ «Рідна школа» стало осередком національного життя, оберегом української культури. У 20–30-х рр. ХХ ст. на наукових засадах воно створило альтернативну державній систему приватного українського шкільництва, де основою навчально-виховного процесу було формування національного компонента змісту освіти. Він здійснювався на фундаменті українознавства, яке ставило завдання опанувати навчальні дисципліни крізь призму української ментальності, етнопсихології, етнографії тощо [1, 198]. Актуальною залишається рекомендація Г. Білавич і Б. Савчука використовувати досвід «Рідної школи» у процесі розбудови національної системи освіти і виховання в незалежній Українській державі.

Діяльність УПТ «Рідна школа» на дисертаційному рівні дослідив П. Хмельовський [23]. Автор зосередив увагу на тих питаннях, які недостатньо висвітлили його попередники, як-от: діяльність українських політичних партій і організацій в культурно-освітній сфері, міжпартійна боротьба за впливи на Товариство, взаємини УПТ з іншими культурно-освітніми товариствами краю. У роботі, особливо у її четвертому розділі, мають місце нові акценти в оцінці рідношкільної організації. Зокрема, дослідник пише: «Незважаючи на гостре міжпартійне протистояння, УПТ залишалося самостійним впливовим чинником суспільно-політичного життя Західної України... Переживши складну внутрішню еволюцію під впливом загальних суспільних процесів та культурних потреб українства, воно пройшло еволюцію від локально-станового (вчительського) об'єднання до масової громадсько-політичної інституції, яка розбудувала не тільки приватне шкільництво, а охопила сферу позашкільного виховання і проводила широку культурно-масову роботу» [23, 16].

Аналізована проблема не втратила актуальності і в сучасній польській україністиці. Стан українського шкільництва у південно-східних воєводствах Польщі, розвиток позашкільної освіти, аматорський культурно-освітній рух українців частково висвітлені у працях З. Запоровського, К. Гринберга і Б. Шпренгеля [25, 462–482; 29, 107–119]. Ці питання також стали предметом пильної уваги М. Сирника [28]. Услід за істориками народної Польщі автори трактують «Просвіти» і «Просвітянські хати» як «осередки культури і поступу», «важливі ознаки української самоідентичності».

Стараннями Г. Купріяновича збагатилися наукові знання про організаційну структуру та основні форми діяльності товариства «Рідна хата». На переконання дослідника, у 1920-х рр. це була найважливіша і найдинамічніша інституція українського національного життя на Холмщині і Південному Підляшші [26, 172]. Детальніше цей аспект проблеми розглянув Є. Дорошевський у монографії, що побачила світ у 2000 р. [24]. Автор показав, що згідно із шкільним законом 1924 р. Люблінщина була позбавлена можливості створювати утраквістичні (двомовні) школи. Через це діти з українських родин не могли отримати навіть мінімальних знань з мови, якою послуговувалися вдома. За цих умов велику роль відігравала позашкільна освіта, яка знайшла втілення у діяльності

громадського товариства «Рідна хата». Систематичний розвиток організації відбувся у 1924 р., причому у всіх (дев'яти) повітах, де мешкало українське населення. Протягом останніх п'яти років діяльності «Рідної хати» (1926–1930) створено і зареєстровано 86 філій. Найбільша динаміка росту мала місце у 1926–1927 рр., тоді постало 65 філій. Популярність «Рідної хати» намагалися використати для власних цілей політичні партії. За неповними даними, у 1925 р. в 11-ти філіях домінували комуністи. У наступні роки їх вплив зростав, що й дало підставу люблінському воєводі заборонити Товариство. «Ліквідація цієї заслуженої організації, – підсумував дослідник, – була великою втра-тою для українського суспільства. Вона змогла досягти значних успіхів і розбудила іні-ціативу багатьох місцевих діячів. Відіграла велику культуротворчу роль – реалізувала в широких масштабах основні цілі, спрямовані на культивування й утвердження власної національної культури» [24, 188].

Знавцем історії українського просвітницького руху на Лемківщині зарекомендував себе Я. Мокляк. Автор фахово показав здобутки на культурно-освітній ниві Лемківської комісії, діяльність двох філій «Просвіти» – у Новому Сончі та Сяноку, розкрив освіт-ню працю греко-католицького духовенства і світської інтелігенції. Простежуючи діяль-ність УПТ «Рідна школа», Я. Мокляк звернув увагу на диспропорцію розташування її осередків у регіоні – їх було більше у східній частині Лемківщини і менше – у західній. Остання обставина негативно позначилася на розвиткові української ідеї у повітах, що належали до Краківського воєводства [27, 102–127].

Висновки. Отже, сучасний етап розвитку теми позначений суттєвим приростом знань про діяльність українських культурно-освітніх товариств у міжвоєнній Польщі. Ретельне опрацювання чималим загоном дослідників заборонених раніше архівних фондів, творче використання спадщини наукових кіл української діаспори дозволило ширше і глибше розкрити націєтворчу місію громадських організацій. На високому професійному рівні написані узагальнювальні праці з історії «Просвіти» та УПТ «Рід-на школа». Заслуговують схвалення наукові розробки істориків демократичної Польщі. Проте згадану проблему не можна вважати вичерпаною. Зокрема, маємо лише фраг-ментарні відомості про діяльність «Молодої Просвіти». Предметом систематичного, а не спорадичного вивчення мала би стати тема взаємин культурно-освітніх товариств із церквою. Більш докладного аналізу потребує функціонування повітових «Просвіт», як-от: розширення мережі членства, господарсько-економічний стан, організація бі-бліотечної справи тощо. Так само необхідно ретельніше вивчити роботу комісій УПТ «Рідна школа» та її низових ланок. Окремим напрямом наукового пошуку може ста-ти видавнича діяльність масових самоврядних об'єднань. Ґрунтовнішого висвітлення вимагає питання персонального внеску діячів культурно-освітньої сфери у розбудову українського національного життя міжвоєнного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.
2. Бухало Г. «Просвіта» сіяла світло (Сторінки історії Рівненської «Просвіти» 1917–1928, 1942–1944 рр.) / Г. Бухало. – Рівне : Редакційно-видавниче підприємство, 1993. – 46 с.
3. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939) : Бібліографіч-ний покажчик. – К. : Абрис, 1996. – 248 с.
4. Грицан А. Просвітня зоря Прикарпаття. Нариси про історію товариства «Просвіта» на Прикарпатті між двома світовими війнами (1921–1939 рр.) / А. Грицан. – Івано-Франківськ : Сіве-рія, 2000. – 180 с.

5. Давидюк Р. З історії «Просвіти» та «Просвітянських хат» на Волині / Р. Давидюк // «Просвіта» на Волині : минуле і сучасне. Збірник наукових статей, документів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 23–35.
6. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. – Тернопіль : «Воля», 2005. – 946 с.
7. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Східній Галичині (1868–1939) : історіографія та джерельна база дослідження / І. Зуляк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – Тернопіль, 2000. – Вип. 10. – С. 287–292.
8. Ковба Ж. М. «Просвіта» – світло, знання, добро і воля українського народу / Ж. М. Ковба. – Дрогобич : Відродження, 1993. – 128 с.
9. Кучерепа М. «Просвіта» на Волині у міжвоєнний період (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.) / М. Кучерепа // «Просвіта» на Волині: минуле і сучасне. Збірник наукових статей, документів / [за ред. В. К. Барана]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2001. – С. 11–23.
10. Люзняк М. Маловідоме з видавничої історії товариства «Просвіта» у Західній Україні : на шляху формування національної свідомості та політичного мислення українського народу / М. Люзняк. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 60 с.
11. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування) / [за заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. – 279 с.
12. Понедельник Л. Товариство «Рідна хата» у боротьбі за збереження національно-культурних традицій на терені Холмщини і Підляшшя / Л. Понедельник // Українці Холмщини і Підляшшя : історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків : Зб. наук. праць / [упорядн. М. М. Кучерепа і Н. Г. Сташенко]. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня» – РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2008. – С. 356–366.
13. Пономаренко С. Культурно-освітні організації Волині 1921–1939 рр. : автореф. дис. ... канд. істор. наук / С. Пономаренко. – Львів, 2001. – 15 с.
14. Просвіта Івано-Франківська: минуле й сучасне. У двох книгах. – Івано-Франківськ : Сіверія, 2000. – Книга перша. – 208 с.
15. «Просвіта» : історія та сучасність (1868–1998) : Збірник матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ «Просвіта» ім. Тараса Шевченка / [упор., ред. В. Германа]. – К. : «Просвіта», 1998. – 480 с.
16. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : «Ліста», 1996. – 154 с.
17. Савчук Б. Українські громадські організації в Галичині у другій половині ХІХ – 30-х роках ХХ ст. : здобутки і перспективи розвитку історіографічного дослідження / Б. Савчук // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету : історичні науки. – Кам'янець-Подільський, 2001. – Т. 7 (9). – С. 356–364.
18. Середяк А. Товариство «Просвіта» в період першої світової війни, визвольних змагань українського народу і їх поразки (1914–1928) / А. Середяк // Нарис історії «Просвіти» / [Р. Іванчук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк]. – Львів–Краків–Париж : Просвіта, 1993. – С. 42–52; Її ж. Діяльність товариства «Просвіта» в 1929–1939 рр. // Там само. – С. 53–63; Її ж. Характеристика видань Львівського товариства «Просвіта» // Там само. – С. 75–85.
19. Товариство «Просвіта» у Львові : покажчик видань 1868–1939 / [укладачі О. Г. Бербєка, Л. В. Головата]. – Львів: НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, 1996. – 580 с.
20. Товариство «Просвіта» у Львові. Статути / [упор., автор вступної статті Пашук В.]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – 271 с.
21. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: «Просвіта» – обертг незалежності та соборності України / [Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упоряд.: Феодосій Стеблій, Володимир Пашук]. – Львів, 2010. – 784 с.
22. Філіпович М. Луцька «Просвіта» (1918–1935 роки) : автореф. дис. ... канд. істор. наук / М. Філіпович. – Львів, 2002. – 22 с.
23. Хмельовський П. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук / П. Хмельовський. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

24. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939 / J. Doroszewski. – Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. – 338 s.
25. Grünberg K. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2005. – 832 s.
26. Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1918–1926 / G. Kuprianowicz // Rocznik Chełmski. – 1995. – T. 1. – S. 171–210.
27. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe / Jarosław Moklak. – Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 1997. – 223 s.
28. Syrnyk M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław: Krynica-Desigu Studio, 1996. – 186 s.
- Zaporowski Z. Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie / Z. Zaporowski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 162 s.

REFERENCES

1. Bilavich G. Tovaristvo «Ridna shkola» (1881–1939 rr.) / G. Bilavich, B. Savchuk. – Ivano-Frankivs'k : Lileja-NV, 1999. – 208 s.
2. Buhalo G. «Prosvita» sijala svitlo (Storinki istorii Rivnens'koi «Prosviti» 1917–1928, 1942–1944 rr.) / G. Buhalo. – Rivne : Redakcijnno-vidavniche pidpriemstvo, 1993. – 46 s.
3. Vidannja «Prosvit» Galichini: knigi ta arkusheva produkcija (1868–1939) : Bibliografichnij pokazhchik. – K. : Abris, 1996. – 248 s.
4. Grican A. Prosvitnja zorja Prikarpatija. Narisi pro istoriju tovaristva «Prosvita» na Prikarpati mizh dvoma svitovimi vijnamy (1921–1939 rr.) / A. Grican. – Ivano-Frankivs'k : Siverija, 2000. – 180 s.
5. Davidjuk R. Z istorii «Prosvit» ta «Prosvitjans'kih hat» na Volini / R. Davidjuk // «Prosvita» na Volini : minule i suchasne. Zbirnik naukovih statej, dokumentiv / [za red. V. K. Barana]. – Luc'k : RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainki, 2001. – S. 23–35.
6. Zuljak I. Dijal'nist' «Prosviti» u Zahidnij Ukraini v mizhvojennij period (1919–1939) / I. Zuljak. – Ternopil' : «Volja», 2005. – 946 s.
7. Zuljak I. Dijal'nist' «Prosviti» u Shidnij Galichini (1868–1939) : istoriografija ta dzherel'na baza doslidzhennja / I. Zuljak // Naukovi zapiski Ternopil's'kogo derzhavnogo pedagogicznego universitetu im. V. Gnatjuka. Serija: Istorija. – Ternopil', 2000. – Vip. 10. – S. 287–292.
8. Kovba Zh. M. «Prosvita» – svitlo, znannja, dobro i volja ukrains'kogo narodu / Zh. M. Kovba. – Drogobich : Vidrodzhennja, 1993. – 128 s.
9. Kucherepa M. «Prosvita» na Volini u mizhvojennij period (20-ti – pochatok 30-h rokiv HH st.) / M. Kucherepa // «Prosvita» na Volini: minule i suchasne. Zbirnik naukovih statej, dokumentiv / [za red. V. K. Barana]. – Luc'k : RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainki, 2001. – S. 11–23.
10. Ljuznjak M. Malovidome z vidavnicchoi istorii tovaristva «Prosvita» u Zahidnij Ukraini : na shljahu formuvannja nacional'noi svidomosti ta politichnogo mislennja ukrains'kogo narodu / M. Ljuznjak. – L'viv : Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini, 2001. – 60 s.
11. Materiali Mizhnarodnoi naukovoi konferencii «Prosvita» v nacional'no-kul'turnomu zhitti ukrains'kogo narodu (do 140-richchja z chasu zasnuvannja) / [za zag. red. prof. I. S. Zuljaka]. – Ternopil' : TNPU im. V. Gnatjuka, 2009. – 279 s.
12. Ponedjel'nik L. Tovaristvo «Ridna hata» u borot'bi za zberezhenja nacional'no-kul'turnih tradicij na tereni Holmshhini i Pidljashshja / L. Ponedjel'nik // Ukrainci Holmshhini i Pidljashshja : istorichna dolja, duhovna i material'na kul'tura vprodovzh vikiv : Zb. nauk. prac' / [uporjadn. M. M. Kucherepa i N. G. Stashenko]. – Luc'k : VAT «Volins'ka oblasna drukarnja» – RVV «Vezha» VNU im. Lesi Ukrainki, 2008. – S. 356–366.
13. Ponomarenko S. Kul'turno-osvitni organizacii Volini 1921–1939 rr. : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / S. Ponomarenko. – L'viv, 2001. – 15 s.
14. Prosvita Ivano-Frankivs'ka: minule j suchasne. U dvoh knigah. – Ivano-Frankivs'k : Siverija, 2000. – Kniga persha. – 208 s.
15. «Prosvita» : istorija ta suchasnist' (1868–1998) : Zbirnik materialiv ta dokumentiv, prisvjachenih 130-richchju VUT «Prosvita» im. Tarasa Shevchenka / [upor., red. V. Germana]. – K. : «Prosvita», 1998. – 480 s.

16. Savchuk B. Volins'ka «Prosvita» / B. Savchuk. – Rivne : «Lista», 1996. – 154 s.
17. Savchuk B. Ukrain's'ki gromads'ki organizacii v Galichini u drugij polovini HIIH – 30-h rokah XX st. : zdobutki i perspektivi rozvitku istoriografichnogo doslidzhennja / B. Savchuk // Naukovi praci Kam'janec'-Podil's'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu : istorichni nauki. – Kam'janec'-Podil's'kij, 2001. – T. 7 (9). – S. 356–364.
18. Seredjak A. Tovaristvo «Prosvita» v period pershoi svitovoi vijni, vizvol'nih zmagani' ukraïns'kogo narodu i ih porazki (1914–1928) / A. Seredjak // Naris istorii «Prosviti» / [R. Ivanchuk, T. Komarinc', I. Mel'nik, A. Seredjak]. – L'viv–Krakiv–Parizh : Prosvita, 1993. – S. 42–52; ii zh. Dijal'nist' tovaristva «Prosvita» v 1929–1939 rr. // Tam samo. – S. 53–63; ii zh. Charakteristika vidani' L'viv's'kogo tovaristva «Prosvita» // Tam samo. – S. 75–85.
19. Tovaristvo «Prosvita» u L'vovi : pokazhchik vidani' 1868–1939 / [ukladachi O. G. Berbeka, L. V. Golovata]. – L'viv: NAN Ukraini, L'viv's'ka naukova biblioteka im. V. Stefanika, 1996. – 580 s.
20. Tovaristvo «Prosvita» u L'vovi. Statuti / [upor., avtor vstupnoi statti Pashuk V.]. – L'viv : Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha NAN Ukraini, 1999. – 271 s.
21. Ukraina : kul'turna spadshhina, nacional'na svidomist', derzhavnist'. Vip. 19: «Prosvita» – oberig nezalezhnosti ta sobornosti Ukraini / [Institut ukrainoznavstva im. I. Krip'jakevicha HAH Ukraini. Vidp. red. Jaroslav Isajevich, uporjad.: Feodosij Stebljij, Volodimir Pashuk]. – L'viv, 2010. – 784 s.
22. Filipovich M. Luc'ka «Prosvita» (1918–1935 roki) : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / M. Filipovich. – L'viv, 2002. – 22 s.
23. Hmel'ovs'kij P. Ukrain's'ke pedagogichne tovaristvo «Ridna shkola» v suspil'no-politichnomu zhitti Zahidnoi Ukraini (1919–1939 rr.) : avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / P. Hmel'ovs'kij. – Ivano-Frankivs'k, 2004. – 20 s.
24. Doroszewski J. Oświata i życie kulturalne społeczności ukraińskiej na Lubelszczyźnie w latach 1918–1939 / J. Doroszewski. – Lublin : Lubelskie Towarzystwo Naukowe, 2000. – 338 s.
25. Grünberg K. Trudne sąsiedztwo. Stosunki polsko-ukraińskie w X–XX wieku / K. Grünberg, B. Sprengel. – Warszawa : Książka i Wiedza, 2005. – 832 s.
26. Kuprianowicz G. Ukraińskie życie kulturalno-oświatowe i ekonomiczne na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu w latach 1918–1926 / G. Kuprianowicz // Rocznik Chełmski. – 1995. – T. 1. – S. 171–210.
27. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe / Jarosław Moklak. – Kraków : Towarzystwo Wydawnicze «Historia Jagellonica», 1997. – 223 s.
28. Syrnyk M. Ukraińcy w Polsce 1918–1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syrnyk. – Wrocław: Krynica-Design Studio, 1996. – 186 s.
- Zaporowski Z. Wołyńskie Zjednoczenie Ukraińskie / Z. Zaporowski. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 162 s.

Статтю подано до редакції 02.03.2015 р